

Работнички от килимарската работилница, гр. Панагюрище

лика на пол и възраст. Намаляването на работния ден в килимарските работилници се смятало от работниците едва ли не за посегателство върху част от надницата му. Работничките сами приемали да се подлагат на продължителен работен ден, само и само да изкарат малко повече. Средно сръчна и пъргава работничка при този продължителен работен ден с мъка изкарвала по 70—80 ст. Но поставен пред алтернативата — умерен работен ден с малка надница или дълъг работен ден с по-голяма надница, работничките предпочитали второто, не защото не съзнавали тежестта на продължителния работен ден или ползата от законните разпоредби.

Нощният труд бил тясно свързан с работата на парче. В двете фабрики вечер работата продължавала до 21 ч. Атакувани от държавните инспектори, които следели са спазването на закона за женския и детския труд, в работилниците в Персийски нощната работа била прекратена, докато във фабриката на Богосиян се работело и нощно време. В същност, това нарушение ставало по желание на работниците, понеже нощният труд се заплащал по-високо.

Крайно нехигиеничните условия на работа ставали причина за големия процент смъртни случаи — най-вече от туберкулоза. Повечето помещения били тъмни, ниски, със стълби, които криели опасност при движението на персонала. Пред изхода на работилницата на Богосиян, разположена в къщата на Дудеков, бил помийната яма, пред други — купища тор от добитъка, който обитавал долни

етаж (какъвто е случая с отлуканата на Енчо Калинчев), трети били без таван и с изпокъртен под (табаханата на Л. Томев) и др.[1] Фабрикантите сами признавали, че помещенията са нехигиенични, но под страх да не изгубят работниците си, те не преустановявали работата, за да извършат ремонт или да построят евентуално нова сграда.

Килимарството в Панагюрище, зародило се в края на XIX в. само за две десетилетия до Първата световна война добило значителни размери. Традицията на ръчното тъкане се е запазила в града и до днес.

За скалния надпис на „Брат Томе“ при с. Царевец, Врачанско

Васил Николов

През последните години се появи поредица от статии, посветени на скалните надписи и рисунки при село Царевец, Врачански окръг, врязани по стените на малки пещери в местностите Сре́дния ка́мик и Говеда́рника, на 100—200 м от левия бряг на река Искър.[1] Обект на особено внимание в някои от тези изследвания е т. н. надпис на „брат Томе“. Първият обнародван опит за неговото разчитане правят през 1951 г. П. и Б. Трантееви. Според тях надписът гласи: „Ась брат Томе (или Тоне) писах и самите ги оходих. . .„[2]

През 1974 г. излезе статията на М. Мичев „Неизвестен пещерен манастир във Врачанско“. Опирайки се главно на въпросния надпис, който на съвременен български език според него ще рече: „Аз брат Тома писах на камък когато дойдох на храма на манастира“, авторът се опитва да докаже съществуването на средновековен „Царевецки пещерен манастир“.[3] Идеята му беше отхвърлена две години по-късно от Ст. Богданов, който с основание отбелязва, че М. Мичев „се въководи от една предварително възприета теза и търси доказателства за нея. . . , вместо да гради своите твърдения на основата на изводи, налагащи се от внимателния анализ на изворовия материал“.[4]

Богданов е успял да заснеме внимателно текста от скалата, който в действителния си вид гласи:

„АСЪ БРАТЪ ТОМѢ ПИСАХЪ NA КАМИЦѢ
КѢОИ ДОХОДИХЬ КЪЦАМЬ МЧАС МАРЬТЬ“[5]

---

[14] *Пак там,* с. 249.
[15] *Пак там,* с. 250.
[16] *Пак там,* с. 245—250.
[17] За Панов вж. Славяноведение в дореволюционной России. . . , с. 261.
[18] *В. А. Панов,* История Болгарского государства. В: „Библиотека для воспитания“, М, 1846, отд. I, ч. VI, с. 156.

[1] *М. Мичев,* Скални надписи и рисунки при Царевец, Врачанско, Археология, VI, 1964, кн. 2, с. 34—38; *П. Трантеев, Б. Трантеев,* История върху камък, Турист, 1971, кн.12, с. 4—5; *М. Мичев,* Неизвестен пещерен манастир във Врачанско, Векове, 1974, кн. 2—3, с. 85—91; *Ст. Богданов,* Скалните надписи при с. Царевец, Врачанско, Векове, 1976, кн. 3, с. 48—58; *G. Il. Georgiev,* Forschungsstand der alten Felskunst in Bulgarien. — In: Acts of the International Symposium on Rock Art, Lectures at Hank — 6—12 August, 1972, S. 79—81.

[2] *П. Трантеев, Б. Трантеев,* цит. съч., с. 5.

[3] Векове, 1974, кн. 2—3, с. 85—91.

[4] *Ст. Богданов,* цит. съч., с. 48.

[5] *Пак там,* с. 49. По всяка вероятност Богданов е допуснал една неточност при разчитането на шестия ред. Вторият знак може да се прочете и като „Ъ“ — „КЪЦАМЬ“: верти-

Според изследвача обаче на съвременен български език (надписът е среди
български и датира вероятно от XVII в.) той трябва да се преведе: „Писах а
брат Томе на камъка, когато дойдох в края на месец март.“[2]

Както може да се забележи, Богданов е срещнал затруднение на шестия ред –
„КЬЦАМЬ“, като съвсем необосновано го е превел „в к р а я„. Преведен по тоз
начин, надписът не свидетелствува за никакво действие, което заслужава да бъ
отбелязано. И това е съвсем явно, когато се познават и останалите надписи в тоз
район. Защо е била нужна и такава точност при датирането на едно „идване
несвързано с каквото и да било друго действие?

Преди да предложим нашия превод на изследвания текст, нужно е да анализ
раме четвъртия и шестия му редове.

Четвъртият ред „NA КАМИЦѢ“ е преведен от Мичев („на камък“) и от Богд
нов („на камъка“) в смисъл, че се касае за скалата, за камъка върху който пи
брат Томе. (Напр. у Мичев „. . .Тома решава да отбележи върху камък своето и
ване в манастирската обител.“[5]) на двамата автори не е направило впечатлени
че нишата, в която се намира надписът, е върху южното чело на скалния р
наречен „Сре́дния ка́мик“. Явно е, че се касае за един стар топоним — „Ка́мъка
с който преди 4—5 века е била наричана тази местност. Сегашният топоним е пр
изводен на стария. „Ка́мъка“ като име на скалисти местности с добре забеля
ващи се оголени чела е много разпространен и днес. Освен това в никой от извес
ните надписи при село Царевец авторът не е отбелязал върху какво пише. Тов
е въобще нехарактерно за късното средновековие.

Що се касае до шестия ред от текста — „КЬЦАМЬ“, това на местния диале
и сега е един много употребяван глагол в първо лице, единствено число (и ос
форма) със значение „л о в я р и б а“. Този глагол е характерен за целия Бел
слатинско — Плевенски говор.

След направените изяснения изследваният надпис на съвременен българс
език гласи: „Аз, брат Томе писах, наКа́мъка когато дойдох да ловя риба пре
месец март“.

Преводът на текста се потвърждава и от рисунката, която е направил бр
Томе вляво от надписа.[8] Много схематично е представена човешка фигура. Л
вата ръка сочи към написаното, а дясната е вдигната. През средата фигура
е пресечена от дълга линия. Долната половина на тялото (под линията), сама
линия и ръцете са допълнени от къси напречни чертици. Явно е, че на фигура
брат Томе е представил себе си, влязъл във водата (в близката река Искър) и л
вящ риба, или вече на брега, наловил риба. Всички мокри части на тялото
представени чрез напречни чертици.

И така, както и надписът на Мило[9], намиращ се наблизо, така и надписът
брат Томе съобщава една битова подробност. Изградената главно върху него те
за „храм“ и „пещерен манастир“ е несъстоятелна. Освен това, както признава
Мичев,[10] липсват каквито и да било сигурни останки, които да се свържат с пр
полагаемата манастирска обител.

калната хаста е доста извита в горната си част наляво. Тъй като недиференцираната употреба на еровете е закономерно явление особено след XI век (което се проявява и в изследвания надпис), замяната на „Ь“ с „Ъ“ никак няма да промени изговора и смисъла на думата. По тази причина използуваме текста във вида, публикуван от Богданов.

[6] *Пак там.*

[7] *М. Мичев,* цит. съч., с. 86.

[8] *Ст. Богданов,* цит. съч., с. 51, обр. 1.

[9] *М. Мичев,* Скални надписи и рисунки, с. 35.

[10] *Същият,* Неизвестен пещерен манастир, с. 86—88.

Александър Дмитриевич Чертков

Елка Дроснева

Александър Дмитриевич Чертков е един от заслужилите, но малко известни у нас руски изследвачи на българското минало.

Потомък на стар дворянски род, той е роден на 19. VI. 1789 г. във Воронеж. Получава добро домашно образование и минава през обичайната за дворяните военна служба. За участието си в битката на народите при Дрезден през 1813 г. е награден с орден и кръст. След края на войните срещу Наполеон временно минава в оставка и пътешествува по Европа. От тези години датират контактите му с италианския литературовед Чампи, автор на историческо изследване за отношенията на Италия с Полша и Русия. Вероятно Чампи задълбочава интересите на Чертков към миналото. По време на Руско-турската война от 1828—1829 г. Чертков отново е на военна служба и се сражава под Силистра. Може да се предполага, че участието в тази война допринася за оформянето на интереса му и към българската история.

След Одринския мир А. Д. Чертков окончателно излиза в оставка и се отдава на научни занимания. Наследил от дядо си по майчина линия С. И. Тевяшев огромна и ценна библиотека, която сам непрекъснато попълва, той издава четиритомен библиографски труд — справочник на руската печатна книга и на съчиненията за Русия. Към средата на XIX в. неговата колекция от книги за Русия е най-голямата в страната, а домът му е широко отворен за любителите на руската старина.

Без да бъде професионален историк, през 1835 г. А. Д. Чертков пише първото сериозно научно изследване по руска нумизматика, което и днес запазва научните си достойнства. Трудът е удостоен с Демидовска премия на Императорската Академия на науките. Авторът му жертвува значителна за времето си сума за издаването от А. Х. Востоков на Остромировото евангелие. На Чертков принадлежат и първите научно организирани археологически разкопки в Русия.

Освен многобройните дворянски и държавни служби, които заема, А. Д. Чертков е член на редица научни дружества, включително на Копенхагенското кралско дружество и на Римския Археологически институт. През 1842 г. бива избран за член на Императорската Академия на науките. От 1936 г. е вицепрезидент, а от 1849 г. — президент на Московското историческо дружество (ОИДР). Умира в Москва на 10. XI. 1858 г. Последните години от живота си посвещава на старата славянска история. Публикува две монографии за славянското, според него, племе на траките.

Творчеството на Чертков е слабо проучено. Специални изследвания за него няма, а съществуващата литература е представена от биобиблиографични статии, обикновено с компилативен характер. Отделни позовавания на Чертков се срещат в изследванията по руска и българска история на А. Н. Попов и някои други автори. Оценяван е предимно като библиограф и нумизмат, частично като археолог.[1] По-обстойно на двете му монографии по българска история в последните

---

[1] Отчет Императорской Санкт-Петербургской Академии наук о четвертом присуждении камергером П. Н. Демидовым премии на 1834 г., составленный и читанный секретарем Академии в публичное заседание 17. IV. 1835 г., СПб, 1835; *Г. Н. Геннади,* Краткие